

פרשת ויקהל

מטרות ותרומות

כיצד אנו מגיבים כאשר פונים אלינו בבקשה לתת תרומה? ככל הנראה אחת השאלות הראשונות שנשאל היא לאיזו מטרה מיועדת תרומתנו? בין השאר נרצה גם לוודא שכספנו אכן מוקדש בפועל למטרות שלשמן נתבקשנו לתרום. ואכן, נושאים אלה עולים כבר בפרשיות האחרונות של ספר שמות העוסקות בבניין המשכן ובתרומות שנאספו למטרה זו. כך למשל פרשת פקודי נפתחת בפסוק "אֵלֶּה פְּקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן מִשְׁכַּן הָעֵדוּת אֲשֶׁר פָּקַד עַל פִּי מֹשֶׁה עֲבַדְתָּ הַלְוִיִּם בְּיַד אֵיתָמָר בֶּן אֶהֱרֹן הַכֹּהֵן" (לח, כא). בהמשך הפרשה נותן משה דין וחשבון מפורט על מה שנעשה בכל הכסף שתרמו בני ישראל. חז"ל למדו מכאן על חובת הזהירות הרבה הנדרשת בכל הקשור לכספי ציבור, וגם על הצורך בדיווח ובשקיפות מלאה באשר לסכומים שניגבו ולשימוש בהם. מדרש אגדה נוקט באותה גישה:

כיון שנגמרה מלאכת המשכן אמר להם משה בואו ונעשה חשבון ביחד, מיד נתקבצו כל ישראל אצלו, אמר להם "אלה פקודי המשכן", וחישב מה שהוציא בכל דבר ודבר, ושכח מה שהוציא בעשיית הוויים, והיה תמה והכל תמהים עמו, עד שהשכינה עמדה על הוויים, כשהרים משה עיניו נזכר מה שהוציא בוויים, שנאמר "ואת האלף ושבע המאות וחמשה ושבעים עשה וויים לעמודים"¹.

שלוש תרומות

המעמד שתואר לעיל במדרש בעצם מסכם את ההליך שהתחיל בפרשות הקודמות, תרומה, תצווה וכי תישא, שבהן ישנו הציווי על התרומה לבניין המקדש ועבודתו:

וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר. כִּי תִשָּׂא אֶת רֹאשׁ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִפְקֻדֵיהֶם וְנָתַנּוּ אִישׁ כֶּפֶר נַפְשׁוֹ לַה' בַּפְּקֹד אֹתָם וְלֹא יִהְיֶה בָהֶם נֶגֶף בַּפְּקֹד אֹתָם. זֶה יִתְּנוּ כָּל הָעֹבֵר עַל הַפְּקֻדִים מִחֻצֵי הַשֶּׁקֶל בַּשֶּׁקֶל הַקֹּדֶשׁ עֲשָׂרִים גֶּרַה הַשֶּׁקֶל מִחֻצֵי הַשֶּׁקֶל תְּרוּמָה לַה'. כָּל הָעֹבֵר עַל הַפְּקֻדִים מִבְּנוֹ עֲשָׂרִים שֶׁנָּה וְנִמְעָלָה יִתֵּן תְּרוּמָת ה'. הָעֹשִׂיר לֹא יִרְבֶּה וְהַדֵּל לֹא יִמְעִיט מִמִּחֻצֵי הַשֶּׁקֶל לְתַת אֶת תְּרוּמָת ה' לְכַפֵּר עַל נַפְשֹׁתֵיכֶם. וְלִקְחֶתָּ אֶת כֶּסֶף הַכֹּפָרִים מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָתַתָּ אֹתוֹ עַל עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד וְהָיָה לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְזָכְרוֹן לִפְנֵי ה' לְכַפֵּר עַל נַפְשֹׁתֵיכֶם" (ל יא -טז)

מדוע נזכרת כאן התרומה שלוש פעמים? האם מדובר בתרומה אחת שמפורטת שלוש פעמים או בתרומות שונות? מבאר רש"י:

¹ מדרש אגדה, שמות ל"ח:כ"א:ג'. כך גם מופיע ב"מדרש לקח טוב": אומר מדרש לקח טוב: "ואף על פי שמשה רבינו נאמן היה לכל ישראל, עשה חשבון ליציאת המשכן, שנאמר אלה פקודי המשכן".

אמרו רבותינו שלוש תרומות אמורות כאן, אחת תרומת בקע לגלגלת שנעשו מהם האדנים כמו שמפורש ב[פרשת] אלה פקודי. ואחת תרומת המזבח בקע לגלגלת לקופות לקנות מהן קורבנות ציבור. ואחת תרומת המשכן נדבת כל אחד ואחד.²

לפי רש"י מדובר על שלוש תרומות שונות, ופירושו מתבסס על האמור בגמרא: "כדתני רב יוסף: שלש תרומות הן, של מזבח למזבח ושל אדנים לאדנים, ושל בדק הבית לבדק הבית".³ תרומת מחצית השקל היא חובה על כל זכר מבן עשרים שנה ומעלה, ערכה הוא מחצית השקל, ואי אפשר לתת יותר או פחות מסכום זה. תרומה זו שמשה לשתי מטרות בזמנים שונים.

בפעם הראשונה שהיא ניתנה (תורמה ראשונה), יוחדה תרומת מחצית השקל לבניית המשכן, שהם היסודות שבתוכם הוצבו עמודי המשכן. מכאן ואילך (תורמה שניה) שימשו כספי מחצית השקל שנאספו מידי שנה בשנה לקניית כל קרבנות הציבור שהוקרבו באותה שנה. זאת למדו חכמנו מהכתוב: "וְלָקַחְתָּ אֶת פְּסָף הַכֹּהֲנִים מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָתַתָּ אוֹתוֹ עַל עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד וְהָיָה לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל לְזָכְרוֹן לִפְנֵי ה' לְכַפֵּר עַל נַפְשֹׁתֵיכֶם" (שמות ל טז).⁴ התרומה השלישית הייתה תרומה לבדק הבית, כלומר תרומה לבניית המשכן ולאחזקתו. בשונה משתי התרומות שהוזכרו בראשונה (לאדני המשכן ולקורבנות עצמם) הרי תרומה זו אכן הייתה נדבה גמורה ששיעורה איננו קצוב. על תרומה זו נצטוו אבותינו פעמיים: בראש פרשת תרומה, ובפרשתנו פרשת ויקהל:

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל כָּל עַדְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צָוָה ה' לֵאמֹר. קָחוּ מֵאֲתֵכֶם תְּרוּמָה לַה' כֹּל נָדִיב לִבּוֹ וְבִיָּאָה אֶת תְּרוּמַת ה' זָהָב וְכֶסֶף וְנַחֲשֵׁת. וְתִכְלֹת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים. וְעֹרֹת אֵילִם מְאֻדָּמִים וְעֹרֹת תְּחָשִׁים וְעֵצֵי שִׁטִּים. וְשֵׁמֶן לְמָאוֹר וּבִשְׂמִים לְשֵׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים. וְאַבְנֵי שֹהַם וְאַבְנֵי מִלֵּאִים לְאֶפֶוד וְלַחֹשֶׁן (לה ד-ט).

לקחת תרומה

הפסוק אומר "קחו מאתכם תרומה לה'", וכך גם בראשית פרשת תרומה:

דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ לִי תְרוּמָה מֵאֵת כָּל אִישׁ אֲשֶׁר יִדְבְּנוּ לִבּוֹ תִקְחוּ אֶת תְּרוּמָתִי (כה ב).

איך אפשר לקחת תרומה? שהרי בלשונו תרומה תורמים או נותנים, אבל לא לוקחים. ה"אבן עזרא" מסביר כי המילה ויקחו, כאשר היא מופיעה עם ל' אחריה, משמעותה היא נתינה – "קחו מאתכם לה'". הוא מביא הוכחה לצדקת פירושו מדברי אליהו הנביא הפונה אל אישה אחת ואומר לה: "קְחִי נָא לִי מֵעַט מִיָּם בְּכֶלִי וְאֶשְׁתֶּה" (מלכים א יז י), וזאת כשברור שהאישה נתבקשה לתת מים בכלי.

ואולם בדברי הנצי"ב אנו מוצאים שהמילה "קחו" באה לבטא פעולה שלא נעשית מרצון חופשי: "ויקחו לי – בעל כרחם ישבו שמאין וגבאין ליקח מכל אחד כפי הראוי". יש להבהיר שלמרות גישה עקרונית זו של הנצי"ב,

² בתחילת פרשת תרומה ד"ה "תקחו את תרומתי" יש לציין שהמונח "בקע לגולגולת" שמביא רש"י והמונח "מחצית השקל" שהוא בפסוקים, הם מונחים זהים. שניהם מציינים את משקל המתכת ולא המטבע, שנצטוו ישראל להביא למשכן. שכן בתקופה הנידונה עדיין לא השתמשו בני ישראל במטבעות אלא בחתיכות של מתכות שמשקלן קבע את ערכן. להרחבה ראה ברוך קנאל, מחניים, גיליון ס"ז, תשכ"ב, מחצית השקל.

³ בבלי מגילה כט ע"ב

⁴ להרחבה ראו את פירושו של עמוס חכם בחומש דעת מקרא לשמות ל יג-טז

הרי בפועל לא נעשתה גביה בניגוד לרצון התורמים, כי בני ישראל נתנו מרצונם המלא והחופשי את כל מה שהיה נדרש לבנית המשכן וכליו. כמויות החומרים שניתנו תוך זמן קצר מאוד היו כה רבות עד כי התורה מעידה בפרשת ויקהל: "וַיֵּצֵאוּ מִשֵּׁה וַיַּעֲבִירוּ קוֹל בְּמִחְנֶה לְאֹמֵר אִישׁ וְאִשָּׁה אֶל יַעֲשֹׂוּ עוֹד מְלָאכָה⁵ לְתֵרוּמַת הַקֹּדֶשׁ וַיִּפְלְאוּ הָעָם מִקְהֵבֵי" (לו ו). הביטוי "ויכלאו" מראה את הרצון העז של העם לתרום את חומרי הגלם, לעשות ולבנות, עד שהיה צורך לכלוא כביכול את הרצון העז הזה.

נחושת, זהב ותנופה

כאשר הכתוב בפרשתנו מציין את כמויות המתכות שנאספו הוא מדווח כך:

כָּל הַזָּהָב הָעָשׂוּי לְמִלְאכָה בְּכָל מְלָאכַת הַקֹּדֶשׁ וַיְהִי זֶה־בַּתְּנוּפָה תִּשְׁעֵ וְעֶשְׂרִים כֶּכֶר וְשִׁבְעֵ מֵאוֹת וְשִׁלְשִׁים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ ... וַיִּחַשְׁתֵּ הַתְּנוּפָה שִׁבְעִים כֶּכֶר וְאַלְפִים וְאַרְבַּע מֵאוֹת שֶׁקֶל (לח כד-כט).

הביטוי "תנופה", שמשמעותו הרמת תרומה והקדשה, נאמר לגבי הזהב והנחושת, ובכך הוא מעיד כי זו הייתה נדבת לב שאיננה חובה. על כן שונה אופן הדיווח על הכסף. בתרומת הכסף לא נאמרה המילה תנופה כי התורה כותבת כאן על מחצית השקל כסף שזו כאמור **תרומת חובה**, ששיעורה המדויק הוא מחצית השקל:

וְכֶסֶף פְּקוּדֵי הָעֵדָה מֵאֵת כֶּכֶר וְאַלְף וְשִׁבְעֵ מֵאוֹת וְחֲמִשָּׁה וְשִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ. בְּקַע לְגִלְגָּלֶת מִחֲצִית הַשֶּׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ לְכָל הָעֵבֶר עַל הַפְּקָדִים מִבְּנֵי עֶשְׂרִים שָׁנָה וְנִמְעָלָה לְשֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלְף וְשִׁלְשֵׁת אֶלְפִים וְחֲמִשׁ מֵאוֹת וְחֲמִשִּׁים (לח כה-כו).

אולם עדיין נותר קושי, שהרי מצאנו בראש פרשת תרומה שכסף ניתן גם כנדבת לב בשעור שאינו קבוע: "וְזֹאת הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר תִּקְחוּ מֵאֵתָם זָהָב וְכֶסֶף וְנִחֲשֶׁת" (כה ג), וכן בפרשת ויקהל: "קָחוּ מֵאֵתְכֶם תְּרוּמָה לַה' כָּל נְדִיב לְבוֹ בְּבִיָּאָה אֵת תְּרוּמַת ה' זָהָב וְכֶסֶף וְנִחֲשֶׁת" (לה ה). מדוע כסף זה לא נזכר בדיווח שבפרשת ויקהל כתנופה? אומר הרב מרדכי סבתו: "על כורחנו אנו אומרים שהיו גם כלים נוספים מְשֻׁנְיִים, שנעשו מכסף, כגון קערות הכסף ומזרקי הכסף שהביאו הנשיאים בחנוכת המזבח (במדבר ז, פד), אלא שלא נזכרו כאן בכתוב כיוון שלא היו הכרחיים לעבודת המשכן".⁶ בהמשך מאמרו מציע הרב סבתו גם אפשרות אחרת לפיה מלכתחילה בפרשת תרומה שנאמרה לפני חטא העגל, הייתה הכוונה שכל מלאכת המשכן תעשה בחומרים שניתנו כתרומות נדבה, אבל לאחר חטא העגל חל שינוי, וחלק ממלאכת המשכן שבוצע עם מתכת הכסף, בוצע ממגבית של מתכות מחצית השקל שהיא חובה.

גישה אחרת לבעיה זו מצאנו בפירוש "אבן עזרא".⁷ הוא מציין שלבניית המשכן השתמשו בשישה עשר חומרי גלם שונים, שמפורטים בתחילת פרשת תרומה, ומתוכם רק הכסף ניתן במגבית חובה. אולם התורה בסגנון כתיבתה הולכת אחרי הרוב המוחלט של החומרים וקוראת לכולם תרומה.

אולם מדוע ראתה התורה לנכון לצוות דווקא על מגבית למתכת הכסף בעוד שכל יתר החומרים ניתנו בנדבת לב? השערתי שלי היא שהחובה להביא את הכסף ניתנה והוחלה כבר מהשנה הראשונה כיוון שהציווי על מחצית

⁵ המילה מלאכה משמשת כאן בשני אופנים הן כביטוי לחומרי הגלם, והן כביטוי לפעולות המתבצעות לבנית המשכן כמו טווית יריעות העיזים. ראה פירוש רמב"ן על הפסוק.

⁶ מרדכי סבתו "כסף פקודי העדה", פורסם בדף פרשת השבוע של אוניברסיטת בר אילן ללא ציון תאריך פרסום.

⁷ לשמות כה ג

השקל נקבע כציווי לדורות, כאשר בשנה ראשונה הכסף שימש לצרכי בית המשכן ובכל יתר השנים הוא שימש לקניית הקורבנות.

אחרי מנין כל התרומות ומגבית מחצית השקל ותיאור כל מה שנעשה מהם, מתברר כי המשכן היה הרבה פחות מפואר מושקע ועשיר בהשוואה, למשל, למקדש שלמה. עם זאת ידוע ומפורש כי השראת השכינה הגדולה ביותר הייתה דווקא במשכן, משום שבו נתגלה כבוד ה' לעיני כל העם ובו דיבר ה' עם נביאו משה. בבית המקדש הראשון השראת השכינה הייתה פחותה, ובבית המקדש השני (שבו כבר לא היה ארון הברית) השראת השכינה פחתה עוד יותר. נמצאנו למדים כי הקב"ה אינו רואה את השראת השכינה בישראל כתלויה בדברים חומריים כמו עושר, פאר, גודל המבנה וכדומה. הקב"ה מבקש את יראת השם ואת מעשיהם הטובים של יראיו, ולפי מידת היראה והמעשים הטובים כך גודל השראת השכינה של הקב"ה במשכנו עלי אדמות.⁸ דומה כי דברים אלה יפים וראויים בכל עת והלוואי ונזכה לחיים שתהיה בנו אהבת תורה ויראת שמיים.

⁸ ראו פירוש הספורנו על שמות לח כד.